

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Jagody Overbeek
pt.

**Odbiór społeczny zaprojektowanych praktyk dyskursywnych. Przypadek policyjnej
kampanii „Nie reagujesz – akceptujesz”**

napisanej pod kierunkiem prof. UŚ dr hab. Iwona Loewe

Lingwistyka dyskursu należy do najdynamiczniej rozwijających się współcześnie subdyscyplin językoznawstwa. Właśnie w jej nurt badawczy wpisuje się przedłożona do recenzji rozprawa doktorska magister Jagody Overbeek. Poświęcona jest ona bowiem praktykom dyskursywnym wykorzystanym w prowadzonej od 2011 roku przez Wydział Prewencji Komendy Wojewódzkiej Policji w Katowicach wraz z partnerami społecznej kampanii „Nie reagujesz – akceptujesz”, a konkretnie zaprojektowanym praktykom dyskursywnym, rozumianym przez Autorkę jako reguły wytwarzania, organizacji i kontroli dyskursu. Celem rozprawy jest zrekonstruowanie i lingwistyczny opis wymienionych praktyk dyskursywnych wykorzystanych w tej kampanii przez oficerów prasowych śląskiej Policji oraz jej obecność w mediach, nowych mediach i nowych nowych mediach i jej odbiór społeczny.

Dodatkowym, koniecznym z perspektywy przedmiotu rozprawy celem badawczym jest zdefiniowanie i opis dyskursu policyjnego, któremu w lingwistyce poświęcono do tej pory niewiele miejsca, co stanowi wypełnienie luki badawczej w językoznawczej refleksji nad tym typem dyskursu.

W centrum zainteresowania Autorki znajdują się wszelkie strategie komunikacyjne, zastosowane do realizacji celu kampanii, którym jest przede wszystkim próba uwrażliwienia mieszkańców śląskich miast na przypadki łamania prawa w ich najbliższym otoczeniu, przekonania ich do reagowania na nie oraz informowania o nich Policji. Należą do nich strategie pisemne, werbalne, wizualne i dźwiękowe.

Stanowiąca dla rozprawy główną perspektywę badawczą metodologia lingwistyki dyskursu słusznie została uzupełniona o elementy multimodalnej, czy też multikodalnej analizy tekstu, przy czym wybrane zagadnienia zostały także poszerzone o analizę pragmatyczną, stylistyczną i ikoniczną. Działania badawcze zostały oparte w pierwszej kolejności na narzędziach zaproponowanych przez polską badaczkę Bożenę Witosz w jej koncepcji stylistyki

dyskursu oraz na założeniach lingwistyki dyskursu niemieckich językoznawców Ingo Warnke i Jürgena Spitzmüllera, w szczególności na opracowanym przez nich modelu wielopoziomowej analizy dyskursu (DIMEAN). Do analizy zgromadzonego materiału badawczego wykorzystano dodatkowo elementy perswazji językowej według Olgi Wolińskiej. Jako metoda badawcza posłużyła natomiast kategoria pozwalająca na dynamiczny opis znaczeń i sensów w dyskursie policyjnym, a mianowicie dyskursywny obraz świata, uzupełniony o podstawy lingwistycznej analizy dyskursu według Siegfrieda Jägera.

Rozprawa doktorska opiera się na obszernym materiale empirycznym, którego zasadniczą część tworzą teksty pozyskane ze stron internetowych 131 komend miejskich i powiatowych śląskiej Policji, określane przez Autorkę za Iwoną Loewe *mediotekstami*, realizujące wzorzec notatki prasowej. W celu uzupełnienia tego korpusu podstawowego oraz przeprowadzenia kompleksowej analizy dyskursu policyjnego badaniu poddano także dwa spoty reklamowe kampanii, awatary, logo kampanii oraz jej plakat. Do zbadania odbioru kampanii i jej obecności w mediach, nowych mediach i nowych nowych mediach Autorka posłużyła się monitoringiem archiwalnym, przygotowanym dla celów badawczych rozprawy przez Instytut Monitorowania Mediów. Dodatkowo dla rozszerzenia źródeł Autorka wykorzystwała wyszukiwarke korpusową Monco PL. Zgromadzony materiał empiryczny pozwolił Autorce sformułować hipotezy badawcze, których zweryfikowanie jest celem części empirycznej rozprawy, a które umożliwią wyciągnięcie wniosków co do dodatkowych celów przedmiotowej kampanii, jej efektów (stopnia zaangażowania aktorów) oraz tego, czy i w jaki sposób kampania realizuje założenia dyskursu policyjnego.

Rozprawa posiada logiczną i przejrzystą strukturę, jest spójna i uporządkowana metodologicznie oraz w aspekcie prowadzonego dyskursu, opiera się na solidnym i reprezentatywnym materiale badawczym. Podzielona jest na dwie części – teoretyczną oraz empiryczną. Na część teoretyczną składa się pięć pierwszych rozdziałów, część empiryczna obejmuje trzy kolejne rozdziały rozprawy.

Rozdział pierwszy (str. 8-12) dotyczy lingwistyki dyskursu, stanowiącej ogólną ramę teoretyczną rozprawy, a którą Autorka za Waldemarem Czachurem rozumie jako dyscyplinę integrującą różne perspektywy teoretyczne i metodologiczne w celu projektowania swojego przedmiotu badawczego, celu poznawczego oraz procedury badawczej (str. 8). Tłem dla w ten sposób zakreślonej lingwistyki dyskursu są poglądy takich badaczy jak Bożena Witosz, Ingo Warnke i Jürgen Spitzmüller oraz Siegfried Jäger, które to zostały przez Autorkę przedstawione w tej części rozprawy i do których odnosi się ona w dalszej jej części. Szczególnie istotne jest ogólne rozumienie pojęcia 'dyskurs', który Autorka słusznie traktuje za Bożeną Witosz jako

rodzaj praktyki społecznej oraz podkreśla jego nieciągły, otwarty, dynamiczny i ponadgatunkowy charakter, scalający zjawiska regularne i przypadkowe oraz podkreśla konieczność uwzględnienia w jego lingwistycznym opisie wszystkich elementów aktu komunikacji, a więc nie tylko nadawcy, ale także odbiorcy jako aktorów dyskursu, na poziomie których dochodzi do modelowania dyskursu oraz intencji aktu komunikacyjnego.

Rozdział drugi (str. 13-43) i trzeci (str. 44-49) poświęcone są kluczowym z perspektywy przedmiotu i celu rozprawy pojęciom i narzędziom badawczym. Szczególną uwagę poświęcono przy tym rozumieniu pojęć 'dyskurs' i 'praktyki dyskursywne' w nauce i lingwistyce, przy czym istotną rolę odegrały poglądy Michela Foucaulta i Teuna van Dijka. Wychodząc od poglądów na charakter dyskursu Bożeny Witosz i wyróżnionych przez tę badaczkę kryteriów typologii dyskursu Autorka omawia i charakteryzuje istotne z punktu widzenia przedmiotu rozprawy takie typy dyskursu jak: dyskurs instytucjonalny, urzędowy, publiczny, medialny, dyskurs o bezpieczeństwie oraz dyskurs autoprezentacyjny i autopromocyjny, podkreślając ich wzajemne uwarunkowania, uwypuklając jednocześnie te aspekty, które są konieczne do zdefiniowania i opisanego dyskursu policyjnego w rozdziale piątym rozprawy.

W rozdziale trzecim przedstawione zostały metody badawcze zastosowane w rozprawie, wśród których główne miejsce zajmuje bazująca na językowym obrazie świata kategoria dyskursywnego obrazu świata wraz z metodą jego rekonstrukcji według Waldemara Czachura, uzupełniona o podstawy lingwistycznej analizy dyskursu zaproponowane przez Siegfrieda Jägera. Rozdział ten zamyka przybliżenie przedmiotu rozprawy – zaprojektowanych praktyk dyskursywnych Śląskiej Policji w prowadzonej przez nią kampanii „Nie reagujesz – akceptujesz”.

W kolejnym, czwartym (50-61), rozdziale szczegółowo zostały przedstawione: materiał badawczy, obejmujący różnego rodzaju komunikaty, źródła, z których materiał został pozyskany oraz metoda jego pozyskania. Nadto Autorka wyjaśniła znaczenie kategorii media, nowe media i nowe nowe media.

Rozdział piąty (55-79) zamyka część teoretyczną rozprawy. Jego głównym celem jest wymodelowanie i w efekcie zdefiniowanie dyskursu policyjnego oraz usytuowanie na jego tle dyskursu przedmiotowej kampanii. Punktem wyjściowym rozważań tego rozdziału staje się wielowymiarowy i złożony charakter dyskursu policyjnego. Mimo trudności w określeniu jego granic oraz systematyzacji Autorka podejmuje próbę jego rekonstrukcji dla celów badawczych swojej rozprawy. Wymodelowanie dyskursu policyjnego odbywa się poprzez umiejscowienie wśród dyskursów pokrewnych/powiązanych z nim i przenikających go, wyróżnienie występujących (spetryfikowanych) gatunków dyskursywnych, aktorów i układu

komunikacyjnego zachodzącego między nimi oraz podmiotu dyskursu policyjnego. Dyskurs ten określony zostaje jako instytucjonalny, publiczny, urzędowy, medialny oraz stanowiący o bezpieczeństwie. Charakteryzują go różnorodne działania, także komunikacyjne wynikające z nałożonych na Policję zadań zapewnienia bezpieczeństwa i utrzymania porządku publicznego. W kontekście przedmiotu rozprawy szczególną rolę odgrywa zadanie prewencji, które realizowane jest za pomocą także takich praktyk dyskursywnych, jak przedmiotowa kampania „Nie reagujesz – akceptujesz”. Praktyki tego typu realizowane są prymarnie przez oficerów prasowych Policji, cechuje je spora swoboda/kreatywność działania. Istotną funkcję przy organizacji tego typu kampanii ma także podejmowanie przez Policję działań mających na celu budowanie dobrych relacji ze społeczeństwem i pogłębianie zaufania do Policji, uświadamianie roli kooperacji społeczeństwa z Policją w myśl zasady „Policja to społeczeństwo, a społeczeństwo to Policja”, a przy tym jednocześnie działań zmierzających do poprawy wizerunku Policji w społeczeństwie nie tylko lokalnym.

Otwierający część empiryczną rozprawy rozdział szósty (str. 80-89) Autorka poświęciła przedstawieniu przedmiotowej kampanii, identyfikując motywacje jej powstania, jej cele, sposób prowadzenia oraz sytuując ją w ogólnych celach Policji i jej strategiach działania. Najobszerniejszy rozdział siódmy (str. 90-183) wraz z rozdziałem ósmym (str. 183-206) stanowią właściwą część empiryczną rozprawy. Przedstawiono w nich wyniki szczegółowej analizy kwantytatywnej i kwalitatywnej zgromadzonego materiału badawczego dotyczącej zrekonstruowania zaprojektowanych praktyk dyskursywnych stosowanych przez oficerów prasowych Policji w kampanii „Nie reagujesz – akceptujesz” (rozdział siódmy) oraz obecności tej kampanii w mediach, nowych mediach i w nowych nowych mediach (rozdział ósmy), stanowiącej fragment dyskursu policyjnego. W rozdziale siódmym w pierwszej kolejności poddano analizie stałe składowe kampanii, których główną część stanowią teksty prasowe. Badanie w aspekcie pragmatycznym pozwoliło Autorce zrekonstruować kolejno szeroki wachlarz nazw uczestników kampanii, spośród których na uwagę zasługują leksemy *osoba*, *zgłaszający*, *obywatel*, *świadek*, *matka/ojciec*, nazwy składające się z imienia i pierwszej litery nazwiska (np. *Anna Z.*) oraz z formuły adresatywnej wraz z imieniem (np. *pani Anna*), a także etnonimy i nazwy zawodów odnoszące się do „sygnalistów”. Analiza stylistyczna wykazała natomiast, że badane teksty, będące wyrazistą formą komunikacji społecznej, noszą znamiona aktu retorycznego, stosowane strategie komunikacyjne mają charakter perswazyjny, a użyte narzędzia to należące do typu perswazji bezpośredniej apele i argumenty oraz zaliczane do typu perswazji pośredniej oceny i interpretacje. Apele realizowane są przez takie akty jak prośba, proponowanie, obietnica połączona z aktem zobowiązania i gwarancji przy użyciu zdań

powinnościowych z operatorami w postaci czasowników modalnych *powinien, może/można, należy*, czasowników performatywnych *apelować, reagować*. Argumenty mają charakter głównie mobilizujący, wzmacniający emocjonalny wydźwięk wypowiedzi, ale też idealistyczny, odwołują się w przede wszystkim do pozytywnych wartości i postaw, jak bezpieczeństwo, komfort psychiczny, poczucie siły i wspólnoty, odpowiedzialność, rzadziej negatywnych jak zobojętnienie, beczynność, a ich językową realizację stanowią zdania motywujące z takimi zwrotami jak *mieć (wielką) nadzieję, być wzorem i motywacją, być wzorem do naśladowania* i przyczynowe, jak również kolokwializmy (*chwiejny krok, na podwójnym gazie, na gorącym uczynku*). Ważną strategią dyskursywną okazuje się także reduplikacja samego tytułu kampanii, której eliptyczna forma językowa jest bardzo sugestywna i sprzyja zapamiętaniu. Za pomocą ocen kreowany jest wyraźnie pozytywny wizerunek mieszkańców Śląska angażujących się w kampanię i ich zachowań/działań (m.in. leksemy *bohaterski, wzorowy, postawa obywatelska, szybka reakcja, dobry przykład*), i, jak należy oczekiwać, negatywny obraz osób, postaw/zachowań, przeciwko którym skierowana jest kampania (m.in. leksemy *złodziej, nieodpowiedzialny kierowca, agresywny, bezduszny, kradzież*). Interpretacje, rozumiane przez Autorkę za Olgą Wolińską jako „konstruowanie kontekstu wydobywającego powiązania logiczne między różnymi wypowiedziami w celu wywołania skojarzeń emocjonalnych, umożliwiających odbiorcy samodzielne ukształtowanie postawy lub akceptację apeli, ocen i twierdzeń wyrażonych przez nadawcę” (str. 115) mają wydźwięk głównie neutralny, rzadziej odwołują się do emocji pozytywnych (szczęście) oraz negatywnych (m.in. strach, złość), a występujący niejako w roli retora autorzy w tekstach przekazują treści doradcze, odradzające, za pomocą bardzo często używanego *my* ekskluzywnego uobecnia się nadawcę, słownictwo fachowe pochodzące z aktów prawnych pozwala identyfikować go w roli eksperta w dziedzinie prawa i poszerzyć przez to perspektywę w komunikacie, elementy impresywne zaś wzmacniają charakter perswazyjny dyskursu kampanii. Analizowane w tej części rozdziału zaprojektowane praktyki dyskursywne Policji wpisują się z jednej strony w typowe dla specjalistycznego/institutionalnego dyskursu policyjnego strategie (anonimowość, poprawność grzecznościowa, precyzja), mające z drugiej strony prowadzić do łagodzenia tego dyskursu i przewyciężenia barier dyskursu instytucjonalnego poprzez spowodowanie ich użyciem skrócenia dystansu, wywołanie empatii u odbiorców tych komunikatów, upodmiotowienie aktorów kampanii, poprawienie wizerunku Policji, strategiami perswazyjnymi dążą do nakłonienia/zachęcenia zaprojektowanych odbiorców do pożądanych działań/zachowań, wykazują przy tym także cechy dyskursu medialnego. Analiza w drugiej części rozdziału siódmego ma charakter multimodalny/-

kodalny, jej głównym przedmiotem są pozostałe elementy składowe materiału badawczego: plakat, awatary, logo oraz spoty reklamowe kampanii. Badaniu poddano obrazy i towarzyszące im przekazy werbalne pod kątem stosowanych w nich praktyk dyskursywnych, co pozwoliło wykazać, że badane medioteksty tworzą przemyślane, celowe – projektowane – harmonijne zespolenie przekazu językowego z wizualnym (w tym typograficznym, kolorystycznym), pełnią jednocześnie funkcje edukacyjną, informacyjną oraz perswazyjną, są tak zaprojektowane, aby dublując bądź dopełniając się przyciągnąć uwagę potencjalnych odbiorców, zwiększyć ich zrozumiałość/ułatwić dekodowanie przekazywanych treści i sensów oraz utrwalić w pamięci odbiorców tak, aby cała kampania w optymalny sposób odniosła zamierzony skutek.

Ostatni, ósmy rozdział rozprawy (str. 184-206) prezentuje wyniki analizy obecności przedmiotowej kampanii w mediach oraz jej odbioru społecznego przede wszystkim na podstawie danych pozyskanych z lokalnej prasy, lokalnych portali internetowych oraz portali społecznościowych. Ujawniają one duży stopień rozpropagowania kampanii przy nierównomiernym zaangażowaniu aktorów oraz raczej historycznie i kulturowo uwarunkowany negatywny i sceptyczny jej odbiór społeczny. Tworzony za pomocą informacji w różnego typu mediach obraz dyskursywny przedmiotowej kampanii policyjnej ukazuje się natomiast jako interakcyjny, pokazuje kampanię jako teren do praktykowania postaw obywatelskich, a także debaty społecznej, oceny działań policji i działań „sygnalistów”.

Pani Magister Jagoda Overbeek podjęła się w swojej rozprawie doktorskiej zbadania niezwykle interesującego, ale też trudnego, bo złożonego, wieloaspektowego problemu, i z zadania badawczego wywiązała się bez zarzutu, postawione cele badawcze osiągnęła w pełni. Przygotowana rozprawa stanowi cenny przyczynek do badań nad dyskursologicznymi, w tym nad dyskursem policyjnym, przyniosła bowiem także próbę jego definicji i opisu, wypełniając w ten sposób lukę badawczą w lingwistycznej refleksji nad dyskursem. Przeprowadzona wnikliwa i szczegółowa analiza materiału badawczego, prawidłowa argumentacja oraz trafność wniosków świadczą o wysokich predyspozycjach badawczych Pani Magister. Pani Jagoda Overbeek udowodniła także, że potrafi posługiwać się różnorodnymi narzędziami badawczymi spoza dyscypliny językoznawstwa, co zasługuje na szczególne podkreślenie. Jednak nie ustrzegła się przy tym pewnych uchybień natury językowej i technicznej.

We wstępie rozprawy został podany niepełny opis wykorzystanego materiału badawczego, Autorka mówi o mediotekstach oraz spotach reklamowych i plakacie kampanii, podczas gdy analizie poddano także awatary i logo kampanii. Cytat na stronie 9 rozprawy wydaje się mieć nieprawidłowy odsyłacz (przypis 9), w rezultacie czego nie wiadomo od kogo

on pochodzi. Autorka niekonsekwentnie używa kursywy dla odróżnienia języka opisu od języka przedmiotowego (np. str. 101, 103, 105, 112). W przytaczaniu zdania innych badaczy Autorka często używa sformułowania „ciekawie” (np. str. 29, 59,), wydaje się jednak, że w dyskursie naukowym chodzi raczej o adekwatność, celność stwierdzeń. Zamiast określenia „powierzchnie opisu dyskursu” proponowałabym używać konsekwentnie określeń „poziom” lub „płaszczyzna” (str. 11); zamiast określenia „konceptualizacja dyskursu” (str. 16) bardziej odpowiedni byłby termin „koncepcja dyskursu”, określenie „konceptualizacja” jest jednak terminem językoznawstwa kognitywnego i jest w nim zdefiniowane; podobnie na str. 21 chodzi o ujęcie/rozumienie pojęcia ‘dyskurs’ przez Teuna van Dijka, a nie konceptualizację. W rozprawie dają się zauważyć także drobne błędy gramatyczne (str. 52, 71,), liczne błędy interpunkcja, literówki, niekonsekwentnie stosowanie myślnika i łącznika. Także w bibliografii Autorka nie ustrzegła się uchybień (np. np. przypis 9 na str. 11, pozycja Loewe str. 213, pozycja Warnke str. 217).

Konkluzja: Rozprawę doktorską Magister Jagody Overbeek oceniam jednoznacznie pozytywnie, stwierdzam, że spełnia wszystkie wymogi ustawowe i może stanowić podstawę dalszego procedowania. W związku z tym wnoszę o dopuszczenie Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Mag. garsete Płomiński